

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 771/1-Х/7 20.05.2010. године	
--	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој V редовној седници, 20.05.2010. године – на основу чл. 221. став 1. алинеја 14. и члана 266. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: ТРАДИЦИОНАЛИЗАМ И МОДЕРНА СУБЈЕКТИВНОСТ (ПРОСВЕТИТЕЉСТВО И КОНЗЕРВАТИВИЗАМ ЕДМУНДА БЕРКА), докторанда мр Александра Никитовића.

За ментора је одређен проф. др Јован Бабић .

<u>Доставити:</u> 1х Универзитету у Београду 1х Стручном сараднику за докторске дисертације 1х Шефу Одсека за правне послове 1х Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Весна Димитријевић
---	---

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука _____ (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
<u>04/1-2 бр. 6/1715</u>	
(број захтева)	
<u>21.05.2010.</u>	
(датум)	

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Традиционализам и модерна субјективност

 (Просветитељство и конзервативизам Едмунда Берка)

 (пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ филозофија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Александар (Данило) Никитовић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски фак. у Београду

Година дипломирања: 1993.

Назив магистарске тезе кандидата: _____

Платоново политичко учење

Назив факултета на коме је магистарска теза одбрањена: Филозофски

Година одбране магистарску тезу: 1998.

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници одржаној 20.05.2010.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
	<u>Проф. др Весна Димитријевић</u>

Прилог:

1. Предлог теме докторске дисертације са образложењем

2. Акт надлежног тела факултета о подобности теме за израду докторске дисертације

Образложење теме

1. Предмет истраживања

За ваљано разумјевање прелаза из европског традиционалног свијета у модерно доба, неопходно је у пуној мјери тематизовати начело субјективности. Наиме, философско начело модерне субјективности је на суштински начин обиљежило дух времена у коме су постављени темељи изградње модерног свијета. Већ тиме што се разумјева као опште начело тако комплексног појма као што је модерни свијет, јасно је да начело субјективности у себи садржи више димензија и слојева, који се неријетко појављују и као међусобно супротстављене стране.

Настојећи да превазиђе стеге традиционалног хришћанског наслијеђа, мишљење се лукавством свјетског ума, у праскозорје настанака модерног свијета, посредством ренесансе вратило античкој мисли. Међутим, повратак антици је представљао само међукорак, заобилазно усмјеравање мишљења на проблем субјективности. Јер, показате се да у односу на класично античко разумјевање субјективности, као саприпадања мишљења и бића, модерна прави одлучно помјерање ка јакој дефиницији субјективности. Можда се разлика између античког и модерног мишљења субјективности најбоље може илустровати уколико упоредимо два општа мјеста код Платона и Декарта, изразитих представника двије епохе. Платон каже: "Бог нам је, дакле, највиша мјера свих ствари, и то знатно више него било који човјек, како се сада говори". С друге стране, Декарт изриче чувени став "Мислим, дакле јесам". Већ на први поглед могу се јасно уочити основне линије раздвајања између ова два приступа начелу субјективности. Класично античко мишљење подразумјева онтолошко утемељење мишљења, имајући дакле увијек у виду да изнад мишљења постоји биће

као темељ цјелокупне стварности. У том смислу оправдано је говорити да је овдје постојала условљеност мишљења бићем, односно логике онтологијом. За разлику од оваквог приступа, руковођена радикалним захтјевом да се ослободи свих наслијеђених стега, модерна философија прави снажан заокрет према субјекту, темељно мјењајући однос и улогу мишљења и бића. Из Декартовог става јасно се може видјети да мишљење постаје први и последњи основ истине, чиме се биће доводи у зависност од мишљења. Самосвјест постојања представља упоришну и несумњиву тачку из које се развија сазнање истине.

Нема сумње да помјерање тежишта са бића на мишљење, представља прави почетак модерног разумјевања суштине мишљења и на тај начин фундирање модерног начела субјективности. Поред свих дијалектичких самоодношења различитих аспеката које садржи модерно начело субјективности, као основна и доминантна интеција, која вјероватно најувјерљивије одражава општи дух модерног доба, остаће тенденција све већег ослобођања мишљења од бића. Ова интенција је посебно уочљива и значајна код просветитељства и она се првенствено огледа у радикалној редукцији начела субјективности на рационалност, односно свођењу богатства животних форми човјека на разум као његово суштинско одређење. Наравно, теоријски најврједније и најутемељеније теорије модерне субјективности настоје да очувају хармоничност и равнотежу мишљења и бића. Редуковање субјективности, које произилази из владавине рационалности, а које води раздвајању мишљења и бића, и даље раздвајању ја и свијета, појединачног и општег, Хегел је настојао да превазиђе теоретизацијом обичајносног ума. То његово начело омогућава интерсубјективно усаглашаваље права и воља, односно оно се појављује као начело на коме почива општа воља.

Међутим, овдје се отвара посебно значајно питање односа теорије и праксе, прије свега теорије и практичне политичке дјелатности. Историјско искуство убједљиво свједочи да високо теоретизоване философско-политичке теорије нису могле да

послуже као подесна идејна подлога за политичко дјеловање. У складу с тим, може се пратити како је једна редукована варијанта начела субјективности, као што је то просветитељство, успјела да постане идејна основа Француске револуције. Поједностављивање начела субјективности, односно потискивање на рачун сазнајно-логичког субјекта свих осталих регија субјективности (воље, моралности, ероса, естетичности,...), није нешто спољашње и случајно духу модерног доба, које се темељи на начелу субјективности. Напротив, радикализација се појављује као посљедица потребе да начело субјективности буде у политичком смислу функционално и примјенљиво. Важно је уочити да за разлику од античког концепта идеалне државе, модерна политичка теорија је усмјерена на питање како се задобија моћ, да би се у оквиру реалних историјски могућности операционализовала оптимална политичка концепција. Реалан историјски пробој начела модерне субјективности био је могућ у Француској револуцији управо због тога, што је његова теоријска основа већ била доведена у конкретно дјелатну форму, путем просветитељског рационализма.

Постоји низ важних историјских догађаја и процеса који су прије Француске револуције знатно доприњели припреми стварања модерног свијета. Међутим, највећим дијелом они су били ограничени и изоловани друштвени процеси, релевантни углавном за неке сегменте друштва, или за поједине државе. Француска револуција представља епохални догађај који је суштински опредјелио прелаз из традиционалне Европе у модерно доба. Сасвим је природно да је догађај од тако епохалног значаја изазвао не само одобравања, већ и реакцију и оспоравања, која су са своје стране утицала на даљу теоретизацију смисла овог историјско-друштвеног преокрета. У том погледу је најзначајнија конзервативна критика револуције, а у оквиру ње најистакнутије мјесто заузима политичко учење Едмунда Берка, које има додатну вриједност с обзиром на чињеницу да је Берк прије избијања Француске револуције био заговорник прогресивних либералних идеја, што говори у прилог

његове упућености у све теоријске нијансе и практичне контраверзе фундаменталних проблема на размеђи епоха.

Свјетско-историјски значај Француске револуције огледа се првенствено у одлучујућем продору фундаменталних вриједности модерне, као што су слобода, једнакост, демократија, република, права човјека, уставност, из теоријске сфере у непосредне друштвено-политичке токове. Постоји увјерљива аргументација која револуцији у Француској придаје пресудан утицај у рушењу старог европског традиционалног морала и укупног политичког и државног уређења. У сваком случају, улога Француске револуције није без разлога оцјењена као историјска прекретница између старог и модерног свијета, чиме је постала најопштији симбол разарања традиционалне слике свијета и рађања демократске Европе.

Идејне основе револуције у Француској имају дубоке коријене. Сасвим извјесно ови извори могу се пратити још од 15. вијека, периода препорода природних наука и рађања нових политичких теорија. Насупрот богатој и разуђеној философској традицији на коју се ослања просветитељство, владајући традиционализам није препознавао и прихватао философију као релевантну форму за артикулацију властите позиције. Напросто, он се задовољавао чињеницом да је владајући и да се свеукупна пракса обликује на основу традиционалистичких начела. У том смислу, услед неприхватања философије као релевантне форме, традиционализам се на теоријском плану уопште није супротстављао развијању модерног рационалног основа државе, све до избијања Француске револуције.

Први прави, теоријски уређен одговор на модерни рационализам, који истовремено философски легитимише сопствену позицију, представља Берков конзервативизам, учење које се појавило пошто се револуција у Француској већ збила. Политичка философија Едмунда Берка је свој најпотпунији теоријски израз задобила у критичком преиспитивању Француске револуције. Наиме, теоријске основе Берковог

конзервативизма развиле су се у разматрању философских поставки Револуције. Може се рећи да данас влада неподјелено мишљење да Берково конзервативно преиспитивање Француске револуције, осим тога што је било њено прво озбиљно теоријско проблематизовање, представља до сада и њену најзначајнију критику. С друге стране, узимајући у обзир легитимну тезу о свјетско-историјском значају Француске револуције, постаје важан философско-историјски контекст у коме се појављује и развија Берково конзервативно учење. Ради се, дакле, о теоријском сучељавању старог европског традиционализма и наступајућег модерног просветитељског рационализма.

Значај, утицај и животност философије, заступници традиционализма почели су да прихватају тек када је крај ове слике свијета постајао све очигледнији. Ма колика била Беркова интелектуална способност да теоретизује традиционалистичка политичка начела, јасно је да се она по свом утицају и конкретним последицама не може равноправно супроставити рационализму, који се у континуитету развијао и допуњавао још од 15. вијека. За истраживачко расвјетљавање домета конзервативне критике овај њен недостатак има велики и далекосежан значај. Између осталог, он пресудно утиче на савремену рецепцију историје идеја. Наиме, владајућа стандардизована друштвена наука, често без критичке дистанце, прихвата и промовише просветитељски рационализам као неупитан, и у вриједносном смислу, као једини прихватљиви теоријски концепт, који изражава смисао духа времена на размеђи између старе традиционалне и модерне, на рационалним темељима уређене Европе. Одатле је слиједила и пракса априорног прихватања рационализма као несумњиве вриједности, да би се тек накнадно иманентном критиком уочиле његове слабе стране. Скоро у потпуности се заобилази постојање конзервативизма као релационог појма од кога изворно зависи и концептуална изградња просветитељства, и тако се губи из вида да просветитељски рационализам не би уопште могао да се конституише у постојећем облику да није постојала друга, њему супротстављена страна.

Методолошки гледано, јасно је да није могуће коректно разматрати прелаз између назначених епоха, а да се не проблематизује сучељавање теоретизоване традиционалне слике свијета и модерног рационализма. То значи да просветитељски рационализам не може да се посматра сам за себе, независно од контекста у коме је настао и у коме његово појављивање једино има смисла. С обзиром на то колико философско-историјски контекст одређује просветитељство, неопходно је да свакој иманентној критици просветитељства претходи проблематизација изворног спора између конзервативизма и рационализма. Јер, овакав приступ не само што расвјетљава фундаменталну раван настанка како просветитељства тако и теоретизованог конзервативизма, већ умногоме доприноси да се јасније разазнају сви слојеви просветитељског теоријског концепта.

Већ је речено да је традиционалистичка страна, на теоријском плану, дочекала одсудне политичке догађаје потпуно неспремна и да се, услијед непостојања адекватне теоретизоване слике традиционалне Европе, нашла у ненадокнадивом заостатку у односу на теоријски поступно утемељени рационализам. Берково политичко учење и његова критика просветитељског рационализма, као идејног ослоња револуције, нису могли у потпуности да надокнаде постојећи празан простор, али свакако представљају веома драгоцјено свједочење како је на теоријском пољу изгледала изворна борба традиционализма и рационализма.

Истраживање овог спора неопходно је из више разлога. Не ради се само о интересу за историју философије, односно, за проучавања аутентичних представника, веома дуго владајућег, традиционалног начела укупног друштвеног и политичког уређења. Савремени и животни аспект реактуализације ове проблематике може се посматрати у широком контексту кризе модерне. Наиме, кризе кроз које је до сада пролазила модерна критички су освјетљаване из различитих углова. Овај распон се протеже од бројних иманентних критика, од којих је можда најубједљивија критика која указује

да су све вриједности просветитељства запале у негативну дијалектику изокрећући се у своју супротност, па све до данас утицајне и актуелне постмодернистичке критике.

Међутим, за употпуњено и заокружено критичко преиспитивање просветитељских темеља модерне, неопходан је још један аспект критике. Потребно је вратити се корак назад на изворно сучељавање староевропског традиционализма и просветитељског рационализма, те на ову конкретну ситуацију непристрасно примјенити савремени разуђени херменеутички критички апарат. Овакав приступ доприноси да се јасније освјетли дух времена на прелазу у модерно доба, у коме је дошло до радикалног преокрета у свим сферама живота, те да се из ове перспективе реактуализује промишљање домета и импликација фундаменталних идеја модерне.

У контексту теоријског сучељавања староевропског традиционализма и модерног рационализма, Берк отвара и проблематизује бројна суштински важна питања, као што су: слобода, једнакост, неједнакост, природа устројства државе, улога религије, традиција, обичајност, права човјека, моралне норме, јавно мњење, добро, зло, насиље, природа економских односа итд. Универзални карактер ових проблема, у Берковим разматрањима поприма и јасно препознатљиву нијансу духа времена у којем су они на непоновљив начин били актуелни. Међутим, како се ради о времену постављања темеља архитектоници модерног друштва, импликације ових истраживања у одређеној мјери могу и данас бити драгоцјене.

2. Циљ

Циљ ове докторске дисертације јесте да се покаже како је темељно методско раздвајање мишљења и бића происходило доминацији рационалне субјективности као основној сврси модерног свијета. Овако проблематизовано питање биће операционализовано у Берковом тематизовању посебних и појединачних проблема

Француске револуције кроз основно питање да ли се држава, политичке и друштвене институције могу утемељити искључиво на постулатима разума. По природи ствари то би значило да оне почивају на индивидуалним способностима. Насупрот томе он брани становиште према коме се мора водити рачуна и о традиционалним начелима као заједничком историјском искуству, из кога настаје наслијеђени државно-правни и обичајносно-морални оквир друштвеног живота.

Овај проблем представља основну линију разграничења између традиционалног и модерног погледа на свијет. То је, дакле, средишна тачка из које се, на једној страни развија просветитељска критика традиционализма, а на другој Берков конзервативизам и критика теоријских основа и политичке праксе револуције у Француској. Укључивањем у расправу и Хегела преко назначеног појма обичајносног ума, који синтетише обичајност и начело субјективности, успоставља се теоријски метаниво у односу на супротстављене стране, што знатно доприноси да се сагледа слојевитост и домети њихових позиција. Дисертација треба да покаже свјетскоисторијске домете и исходе ових философско-политичких спорова на почетку модерне епохе.

3. Основне хипотезе

Истраживање *Традиционализма и модерне субјективности (Просветитељство и конзервативизам Едмунда Берка)*, одређено је са неколико хипотеза које треба провјерити у циљу њиховог што бољег објашњења.

1. Доминантна интеција, која вјероватно најувјерљивије одражава општи дух модерног доба, јесте тенденција све већег ослобођања мишљења од бића. Од Декарта, преко Реформације и Просветитељства до Француске

револуције траје еволуција модерног појма субјективности, као померања тежишта са бића на мишљење

2. Реалан историјски пробој начела модерне субјективности био је могућ у Француској револуцији управо због тога, што је његова теоријска основа већ била доведена у конкретно дјелатну форму, путем просветитељског рационализма. Просветитељска анализа темеља традиционалне слике света уздрмала је основе државе старог режима и извршила теоријску припрему Француске револуције
3. Француска револуција је историјска прекретница између старог и модерног свијета, чиме је постала најопштији симбол разарања традиционалне слике свијета и успостављања модерне Европе.
4. Беркова критика Француске револуције јесте критика из једне политичко-филозофске традиције која је битно другачија од континенталне. Берк критикује рационалистичу филозофију јер упориште за теорију и праксу преузима у само једно начело, начело модерне субјективности.
5. Берково преиспитивање Француске револуције, осим тога што је било њено прво озбиљно теоријско проблематизовање, представља до сада и њену најзначајнију критику. Беркова конзервативност подразумева неизбежност ослањања на наслеђе и искуство.
6. Питање да ли се држава, политичке и друштвене институције могу утемељити искључиво на постулатима разума представља основну линију разграничења између традиционалног и модерног погледа на свијет.

4. Методологија

Научно-истраживачке методе које ће бити коришћене, одређене су предметом и циљем истраживања. У основи методолошки приступ подразумјева уобичајени рад у филозофским истраживањима. Он се састоји из текстуалне анализе изворних дела и

текстова релевантних аутора, као и секундарне литературе. С обзиром на узајамну контекстуалну условљеност конзервативизма и модерног рационализма, обрада теме засниваће се на примени херменеутичке методе, јер она изгледа најприкладнији поступак за разумјевање изворног смисла назначеног спора. Од посебних научних метода користиће се компаративно историјска метода кјојом ће се показати утицаји различитих историјских прилика (епохални контекст) на садржаје доминатних философских концепција. Основни поступак истраживања заступљен у овој дисертацији биће анализа садржаја различитих традиционалистичких и модерних философских концепција које су биле супротстављене на размеђи епоха.

5. Структура рада

Наслов: Традиционализам и модерна субјективност
(Просветитељство и конзервативизам Едмунда Берка).

Увод. Философско-историјски и методолошки оквир истраживања

1. Дух времена на размеђи епоха

- Историјско-политички контекст у Европи уочи Француске револуције
- Философска струјања у 18 вијеку
- Начело субјективности
- Разликовање античког од модерног начела субјективности
- Обичајност
- Однос теорије и праксе
- Редукција субјективности на рационализам

2. Просветитељство као идејна основа Француске револуције

- Историјски контекст настанка просветитељства
- Развој просветитељства
- Утемељење субјективности на разуму
- Редукционизам просветитељства

3. Беркова конзервативна критика Револуције

- Историјско искуство *versus* чисти разум
- Теоретизација староевропских традиционалних начела
- Врлина и рационализам

4. Пејнова критика Берковог конзервативизма

- Права човјека и традиционализам
- Разум као врховна вриједност

5. Домети Беркове конзервативне критике Француске револуције

- Теоријске импликације Беркове конзервативне критике
- Практично-политичке импликације Беркове критике Револуције
- Продубљивање основних теоријских проблема
- Континуитет и отвореност фундаменталних спорова између конзервативизма и рационализма
- Утицај и значај Берковог учења данас

6. Традиционализам *versus* модерна

- Тоталитет традиционализма
- Традиционализам, субјективност и обичајност
- Проблематизација питања слободе
- Једнакост или неједнакост
- Улога религије и чистог разума као кохезионих елемената заједнице
- Легитимност насиља
- Философија, политика и јавно мњење
- Обичајност и рационализам
- Традиционализам и заједница
- Субјективност и заједница
- Обичајносни ум као усаглашавање интерсубјективних воља и права

7. Закључак

Одабрана литература:

1. Дела просветитеља и Беркови радови

d'Alembert, Jean le Rond *Essai sur les Elements de Philosophie*, ed R. N. Schwab, Hildesheim, Olms, 1965.

d'Alembert, J. le R./ Diderot, D., *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, (28 vol.), Paris, 1751-1772.

— *'Encyclopedie' of Denis Diderot & Jean D'Alembert*, ed. J. Stevens Cox, St Peter Port Toucan Press, 1978.

Condillac, E. B. de., *Oeuvres philosophiques* ed. G. le Roy, 3 vol. Genève, 1970.

Condorcet, M.J.A.N., *Oeuvres complètes*, ed. F. Arago, A. Condorcet-O'Connor, Paris, 1847-1849.

Diderot, D., *Oeuvres Diderot*, ed. L. Versini, Paris, 1994.

— *Thoughts on the Interpretation of Nature, and Other Philosophical Works Denis Diderot*, introduced and annotated by D. Adams, Manchester, 1999.

Helvétius, C., *Correspondance générale d'Helvétius*, ed. D. Smith, Toronto University of Toronto Press, Oxford Voltaire Foundation, 1998.

Holbach, P., *Système de la nature*, texte revu par Josiane Boulad- Ayoub, Paris, 1990.

La Mettrie, J. O. de., *Oeuvres philos.* ed. J. E. Poritzky, 1900.

Montesquieu, Ch. L., *Oeuvres complètes*, I-III, Paris, 1950.

— *The Spirit of the Laws*, A. M. Cohler, B. C. Miller, H. S. Stone, Cambridge University Press, 1989.

Rousseau, J. J., *Oeuvres complètes*, I-IV, Bibliothèque de la Pléiade, Paris, Gallimard, 1959–69.

- *Selected Works*, New York, 1972.
- *The Social Contract and Discourses*, London, 1973.
- *First and Second Discourse*, New York, 1986.
- *Religious Writings*, prir. R. Grimsley, Oxford, Oxford University Press, 1970.
- *Lettre à D'Alembert*, prev. A. Bloom kao *Politics and the Arts*, Glencoe, Free Press, 1960.

Voltaire, *Oeuvres complètes de Voltaire*, ed. U. Kölving, Oxford, 1983.

— *The Complete Works of Voltaire*, ed. T. Besterman, Geneva, Institut et Musée Voltaire; Toronto, University of Toronto Press, 1968-1977.

- *Traite de métaphysique*, prir. H. T. Patterson, Manchester, Manchester University Press, 1937.

Burke, Edmund, *The Writings and Speeches of Edmund Burke*, vol. I-IX, ed. Paul Langford, Oxford, 1981-1997. Burke, *Select Works*, vol. I-II, ed. E. J. Payne. Oxford, 1922.

- *Works*, vol. I-IX, Bohn Library edition, London, 1854.
- *Works*, vol. I-VI, Oxford, Oxford University Press, 1906-1907.
- *Edmund Burke: Six Essays*, ed. T. Copeland, London, 1960.
- *Edmund Burke: Selections*, ed. A. M. D. Hughes, Oxford, 1928.
- *Reflections on the Revolution in France*, edited with an introduction by L. G. Mitchell. Oxford, 1993.
- *Reflections on the Revolution in France*, ed. Grieve, London, 1960.
- *Reflections on the Revolution in France*, edited with an introduction by Conor Cruise O'Brien, Harmondsworth Penguin, 1976.
- *Further Reflections on the Revolution in France / Edmund Burke*; ed. D. E. Ritchie, Indianapolis, 1992.
- *Pre-Revolutionary Writings Edmund Burke*, ed. I. Harris, Cambridge, 1993.
- *A Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful; with an Introductory Discourse Concerning Taste*, ed. J.T. Boulton, London, 1958.
- *The Correspondence of Edmund Burke*, ed. T.W. Copeland, Chicago, 1958.

- *A Notebook of Edmund Burke*, ed. H. V. F. Somerset, Cambridge University Press, 1957.
- *The Writings and Speeches of Edmund Burke*, pripr. P. Langford, et al., dosad pet tomova, Oxford, Oxford University Press, 1981—.
- *The Correspondence of Edmund Burke*, Copeland, T. W. et al., Cambridge University Press, 1958–1978.

2. Литература о Просветитељству и о Берку (уџи избор релевантне литература)

- Adorno, T. W. /, Horkheimer, M., *Dialektik der Aufklärung*, Amsterdam, 1947.
- Adorno, T. W., *Negativna dijalektika*, Beograd, 1979.
- Tri studije o Hegelu*, Sarajevo, 1972.
- Arendt, H., *On Revolution*, Penguin, 1965.
- Boulton, J. T., *The Language of Politics in the Age of Wilkes and Burke*, London, 1963.
- Bevan, R.A., *Marx and Burke: A Revisionist View*, La Salle, 1973.
- Bryant, A., *The Spirit of Conservatism*, 1929.
- Cameron, D. R., *The Social Thought of Rousseau and Burke*, London, 1973.
- Canavan, F., *The Political Reason of Edmund Burke*, Duke University Press, 1960.
- Cassirer, E., *The Philosophy of Enlightenment*, Princeton University Press, 1951.
- Chapman, G. *Edmund Burke: the practical imagination*, London, Harvard University Press, 1967.
- Cobban, A., *Edmund Burke and the Revolt Against the Eighteenth Century*, London, 1960.
- *The Debate on the French Revolution 1789-1900*, London, 1960.
 - *In Search of Humanity*, London, Cape, 1960.
- Cone, C. B., *Burke and the Nature of Politics*, 2 vol., University of Kentucky Press, 1957.
- Crocker, L. G. *An Age of Crisis*, Baltimore, John Hopkins Press, 1959.
- *Nature and Culture, ethical thought in 18th century France*, Baltimore, John Hopkins Press, 1963.

Copeland, T.W., *Our Eminent Friend, Edmund Burke*, New Haven, 1949.

Stevens Cox, St Peter Port Toucan Press, 1978.

Dichman, R., *Burke and Paine*, New York, 1971.

Manchester, 1999.

— *Political Writings*, ed. R. Wokler and J. H. Mason, Cambridge, 1992.

Dreyer, F. A. *Burke: A study in Whig Orthodoxy*, Waterloo, Ontario, Wilfred Laurier University Press, 1979.

Freeman, M., *Edmund Burke and the Critique of Political Radicalism*, 1980.

Frohen, B., *Virtue And The Promise Of Conservatism*, 1993.

Gay, P., *Voltaire's Politics*, New York, 1965.

— *The Enlightenment: An Interpretation, the Rise of Modern Paganism*, New York, 1967.

Grimsley, R. *Rousseau and the Religious Quest*, Oxford, Oxford University Press, 1968.

Hilger, D., *Edmund Burke und seine Kritik der Französischen Revolution*, Stuttgart, 1960.

Jovanović, S., *Platon, Makiaveli, Berk i Marks*, Beograd, 1953.

— *Vodí Francuske revolucije*, Beograd, 1920.

Karlajl, T., *Revolucija francuska*, Beograd, 1837.

Lane, G., *Conservatism, Democracy, and Change; the Right Honorable Edmund Burke on the Methodology of Liberty*, Los Angeles, 1972.

Martin, K. *French Liberal Thought in the 18th Century*, ed. J. P. Mayer, London, Turnstile Press, 1962.

Mason, H. T. *Voltaire*, London, Hutchinson, 1975.

— *S. Montesquieu's idea of justice*, The Hague, Nijhoff, 1975.

Morley, J., *Edmund Burke: A Historical Study*, New York, (1867, reprinted 1979).

MacDonald, J., *Rousseau and the French Revolution 1762-1791*, London, 1965.

MacCunn, J., *The Political Philosophy of Burke*, London, 1913

Mannheim, K., "Conservative Thought", *Essays on Sociology and Social Psychology*, ed. P. Kecskemeti, New York, 1953.

- Martin, K., *The Rise of French Liberal Thought: A Study of Political Ideas from Bayle to Condorcet*, New York, 1954.
- Melding, D., *Edmund Burke and the Foundation of Modern Conservatism*, London, 1991.
- Miller, A. P., *Edmund Burke and His World*, 1979.
- Morley, J., *Burke*, New York, 1879.
- Murray, R.H., *Edmund Burke*, Oxford, 1931.
- Newman, B., *Edmund Burke*, London, 1927.
- Paine, T., *The Rights of Man*, ed. Seledon, London, 1958.
- *Common Sense*, ed. Adkins, New York, 1953.
- *Prava čoveka*, Beograd, 1987.
- Parkin, C., *The Moral Basis of Burke's Political Thought*, Cambridge, 1968.
- Pätzold, D., *Spinoza, Aufklärung, Idealismus die Substanz der Moderne*, Frankfurt am Main, 1995.
- Schelling, F.W.J., *Sämtliche Werke*, ed. K.F.A. Schelling, Stuttgart-Augsburg, 1856.
- Sewall, R. B., "Rousseau's Second Discourse in England from 1755 to 1762", *Philosophical Quarterly*, XVII 1938.
- Stanlis, P. J., *Edmund Burke and the Natural Law*, Ann Arbor, Mich., 1958.
- Strugnell, A. *Diderot's Politics*, The Hague, Nijhoff, 1973.
- Talmon, J. L. *The Origins of Totalitarian Democracy*, New York, 1970.
- Waldinger, R., *Voltaire and Reform in the Light of the French Revolution*, Genève, 1956.
- Wilkins, B.T., *The Problem of Burke's Political Philosophy*, Oxford, 1967.

3. Секундарна литература

(Одабрани текстови)

- Babeuf, F. N., *Textes choisis*, ed. C. Mazauric, Paris, 1965.
- Basta, D., *Fihte i Francuska revolucija*, Beograd, 1980.

- Bacon, F., *The Works of Francis Bacon*, ed. J. Spedding, R.L. Ellis, D.D. Heath, London, 1857.
- Bayle, P., *Pierre Bayle's Philosophical Commentary*, ed. A. G. Tannenbaum, New York, 1987.
- *The Dictionary Historical and Critical of Mr Peter Bayle*, ed. B. Feldman, New York, London, 1984.
- Brinton, C., *The Anatomy of Revolution*, New York, 1965.
- Danton, G. J., *Discours, choix de textes*, ed. P. J. Jouve, F. D. Dilisheim, F. W. Egloff, Paris, 1944.
- Descartes, R., *Oeuvres de Descartes*, ed. Ch. Adam/P. Tannery, Paris, 1904.
- *Selected Works*, rendered into English by Elizabeth S. Haldane and G. R. T. Ross, London, Cambridge U.P., 1967.
- Fichte, J. G., *Werke*, ed. Medicus, Darmstadt, 1962.
- *Schriften zur Revolution*, Frankfurt, 1973.
- Fire, F., Ozuf, M., *Kritički rečnik francuske revolucije*, Sremski Karlovci, Novi Sad, 1996.
- Habermas, J., *Teorija i praksa*, Beograd, 1980.
- *Filozofski diskurs moderne*, Zagreb, 1988.
- Heidegger, M., *Sein und Zeit*, Tübingen, 1993.
- *Gesamtausgabe*, Vittorio Klostermann, Frankfurt.
- Hegel, G. W. F., *Theorie-Werkausgabe*, I-XX, Frankfurt a.M., 1969-1971.
- *Politische Schriften*, Frankfurt, 1966.
- *Frühe politische System*, Frankfurt, 1974.
- University of Toronto Press, Oxford Voltaire Foundation, 1998.
- Hobbes, T., *Leviathan*, edited with an introduction by J.C.A. Gaskin, Oxford, 1996.
- *On the Citizen*, ed. R. Tuck, M. Silverthorne, Cambridge, 1998.
- *Sistem prirode*, Beograd, 1950.
- *The System of Nature*, introduction by R. D. Richardson, New York, London, 1984.
- Hume, D., *Political Writings*, edited, with introduction and notes, by Stuart D. Warner,/ Donald W. Livingston, Cambridge, 1994.

- *Selected Essays*, edited with an introduction by Stephen Copley,/ Andrew Edgar
Oxford, 1993.
- Kant, I., *Werke*, Akademie Textausgabe, Bd. I-IX, Berlin, 1968.
- *Politische Schriften*, Köln, 1965.
- *Was ist Aufklärung?*, hrsg. v. H. D. Brandt, Hamburg, 1999.
- Leibniz, G.W., *Die philosophischen Schriften von G.W. Leibniz*, ed. C.I. Gerhardt, 1875.
- Locke, J., *Political Essays*, ed. M. Goldie, Cambridge, 1997.
- *The Works*, ed. P. H. Niddich, 1975.
- Löwith, K., *Gott, Mensch und Welt in der Metaphysik von Descartes bis zu Nietzsche*,
Göttingen, 1967.
- *Weltgeschichte und Heilsgeschehn*, Stuttgart, 1953
- *Od Hegela do Ničea*, Sarajevo, 1988.
- Makijaveli, N., *Vladar*, Zagreb, 1952.
- Marat, P., *Textes choisis*, ed. M. Vovelle, Paris, 1963.
- Matjez, A., *Francuska revolucija*, Beograd, 1948.
- Mirabeau, H.G.V.R., *Discours, choix de textes*, ed. F. Furet, Paris, 1973.
- Nisbet, R.A., *The Sociological Tradition*, New York, 1967.
- *Community And Power*, 1962.
- Riter, J., *Hegel i francuska revolucija*, Sarajevo, 1967.
- Robespierre, M., *Oeuvres complètes*, I-X, Presses universitaires de France, 1910-1967.
- Saint-Just, L.A. de., *Théorie politiques*, ed. A. Liénard, Paris, 1976.
- Scruton, R., *The Meaning Of Conservatism*, 1980.
- Spinoza, B., *Opera*, ed. C. I. Gerhardt, 1972.
- *Etika*, Beograd, 1934.
- *New Essays on the Rationalists*, ed. R. J. Gennaro and C. Huenemann, New York,
Oxford, 1999.
- *Rasprava o poboljšanju razuma*, Beograd, 1956.
- *Politički traktat*, Beograd, 1957.
- *Teološko politički-traktat*, Beograd, 1957.

Strauss, L., *Natural Right And History*, Chicago, 1971.

Tadić, Lj., *Tradicionalizam i revolucija*, Beograd, 1972.

— *Nauka o politici*, Beograd, 1988.

— *Pravo priroda i istorija*, Beograd, 1975.

— *Filozofija prava*, Zagreb, 1983

— “Konzervativna misao”, *Gledišta*, 1987.

Tijer, A., *Istorija Francuske revolucije*, Beograd, 1903.

Tocqueville, A., *Oeuvres complètes*, Paris, 1952.

— *Recollections by Alexis de Tocqueville*, ed. J. P. Mayer and A. P. Kerr; introduction by J. P. Mayer, London, 1970.

Whitehead, A., N., *Science and the Modern World*, Glasgow, 1975.

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

На седници Одељења за филозофију одржаној 11. 05. 2010. године, изабрани смо у комисију за одобрење теме докторске дисертације **мр Александра Никитовића** под називом *Традиционализам и модерна субјективност (Просветитељство и конзервативизам Едмунда Берка)*. На основу увида у образложење теме, Комисија подноси Одељењу и Наставно-научном већу Филозофског факултета следећи

ИЗВЕШТАЈ О ОДОБРЕЊУ ТЕМЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I Основни подаци о кандидату

Мр Александар Никитовић (рођен је 12. 12. 1967. године у Бару) уписао је Филозофски факултет у Београду, Одељење за филозофију, 1986. године и дипломирао 1993. године. Последипломске студије, смер за Историју филозофије, уписао је 1993. године и одбранио магистарски рад *Платоново политичко учење* 1998. године, такође, на Филозофском факултету Унивезитета у Београду. Од 1995. до 1996. године радио је као истраживач у Институту за филозофију Филозофског факултета, а од 1996. године ради као истраживач у Институту за филозофију и друштвену теорију у Београду. У Институту за филозофију и друштвену теорију учествовао је у реализацији научноистраживачких пројеката *Индивидуални и колективни идентитет у посткомунизму* и *Просвећеност у европском, регионалном и националном контексту: историја и савременост*. Објавио је следеће научне радове:

1. "Хегелово разликовање 'унутрашње' од 'спољашње' историје филозофије", *Theoria*, бр. 3/1995, Београд, стр. 23-29.
2. "Савремена рецепција византијске философско-теолошке традиције: проблем личности и заједнице", *Филозофија и друштво*, бр. 9-10/1996, Београд, стр. 285-294.
3. "Однос слободе и личности у византијској мисли", *Филозофија и друштво*, бр. 13/1998, Београд, стр. 161-175.
4. "Савремена одређења појма националног идентитета", *Филозофија и друштво*, бр. 14/1998, Београд, стр. 149-157.
5. "Предмодерно етничко језгро и модерна нација", *Социолошки преглед*, бр. 3-4/1999, Београд, стр. 273-288.
6. „Савремена рецепција византијске философско-теолошке традиције - проблем личности и заједнице“, саопштење на IV међународној конференцији ЈУНИР-а *Етнички, религијски и конфесионални односи на Балкану* (објављено у изводу)

7. „Платоново преиспитивање теорије идеја у дијалогу *Парменид*“, *Theoria*, бр. 3-4/1999, Београд, стр. 67-85.
8. „Традиционализам и модерна субјективност: просветитељство и конзервативизам Едмунда Берка“ *Филозофија и друштво*, бр. 22-23/2003, Београд, стр. 271- 283.
9. „Држава, слобода, знање“, *Филозофија и друштво*, бр. 3/2008, Београд, стр. 37-57.
10. „Да ли се врлина може научити“, *Филозофија и друштво*, 3/2009, Београд, стр. 159-183.

На основу увида у објављене научне чланке и текст магистарског рада мр Александра Никитовића недвосмислено се може закључити да је реч о радовима високе стручне и научне компетентности. Они показују изванредну упућеност у најсложеније филозофске проблеме, способност самосталне и оригиналне примене теоријских парадигми на тумачење конкретних филозофских проблема, као и јасан методолошки приступ како у погледу самог истраживачког поступка тако и у погледу излагња научних резултата.

II Предмет и циљ дисертације

Основни **предмет** предложене дисертације представља проблем сукоба између начела традиционализма и начела модерне субјективности који кандидат конкретизује на примеру односа Берковог конзервативизма, са једне стране, и просветитељства и Француске револуције, са друге стране. Кандидат полази од претпоставке да се у основи филозофског разумевања модерне епохе налази нововековно начело субјективности, које у сазнајно теоријском и онтолошкм смислу најизразитије артикулише Декарт. С правом се сматра да истинско разумевање модерне епохе није могућно уколико се тумачење начела субјективности не разматра и у практичној, односно филозофско-политичкој и етичкој равни. С друге стране, кандидат у образложењу теме истиче да се само начело субјективности развија и

преображава на више начина. Посебна пажња посвећује се редукцији начела субјективности у просветитељству на врло уску форму рационалности која ће постати идејна основа Француске револуције. Са њом се уједно отвара питање политичких и етичких последица примене начела модерне субјективности око чега постоје дубоки спорови који трају више од два века. Врло је важно да објашњавајући свој приступ Берковој критици Револуције и просветитељства, кандидат не упада у замку да традиционализам и модернизам прикаже као два супротстављена и апсолутна раздвојена принципа, него са пуним оправдањем наводи да се мора трагати за одговором на питање како је могуће објаснити узајамну конститутивност ових принципа кроз њихово сукобљавање и непрекидну трансформацију.

То је уједно и плодно полазиште и кључни **циљ** ове дисертације који се састоји у превазилажењу уврежених и искључивих ограничења владајуће друштвене теорије која промовише редуковану просветитељску концепцију рационалности као неупитну. Тиме кандидат указује да треба стварати претпоставке за преиспитивање суштински важних питања, као што су: слобода, једнакост, устројство државе, улога религије, традиција, права човјека, моралне норме, јавно мњење, добро, зло, насиље итд., што је изузетно важно имајући у виду кризу ових појмова чија је тематизација и данас веома битна. У том погледу, образложење дисертације успешно показује како једна наизглед истојско-филозофска тема може имати савремени значај, те да без тематизовања историјско-филозофског контекста у коме настаје просветитељство није могуће ваљано ни разумети његове практичне последице које одређују и савремену епоху.

III Структура дисертације

Уводно поглавље обрађује се филозофско-историјски и методолошки оквир истраживања.

Прво поглавље бави се историјско-политичким контекстом уочи Француске револуције, филозофским струјањима у 18. веку, при чему се посебно тематизују

питања везана за начело субјективности, проблем обичајности и редуковање начела субјективности на просветитељску концепцију рационализма.

Друго поглавље обрађује просветитељство као идејну основу Француске револуције.

Треће поглавље бави се Берковом конзервативном критиком Француске револуције.

Четврто поглавље бави се Пејновом критиком Берковог конзервативизма.

Пето поглавље обрађује проблем домета Беркове критике Француске револуције.

Закључно поглавље бави се синтетички односом традиције и модерне на темељу односа конзервативизма и Револуције, односно сукоба начела традиције и начела модерне субјективности.

IV Основна хипотеза

Основна хипотеза дисертације састоји се у томе да се, у теоријској равни, преко реконструкције начела модерне субјективности као начела које у својој редукционистичкој форми суштински одређује модерну епоху и преко Беркове конзервативне критике Француске револуције, у практичној равни, може показати ограниченост и неодрживост владајућег мишљења у модерној теорији друштва према коме је одбацивање традиције и превласт сужене просветитељске концепције практичне рационалности неупитна, односно да се релевантна теорија друштва може ваљано засновати тек ако се прошири појам практичне рационалности тако да укључује и културно наслеђе и историјско искуство. У коначном, релевантна теорија друштва захтева темељну реконструкцију владајуће филозофско-историјске прогресивистичке парадигме при чему се може аргументовано показати да је конзервативна критика конститутивна и за само начело модерне субјективности јер се под њеним утицајем и сам ђ трансформише како у теоријској тако и у практичној равни.

V. Методе истраживања

Предмет и циљ истраживања определили су и избор научноистраживачких метода, тако да ће се у раду примењивати метода текстуалне анализе, метода компаративне историјске анализе, као и херменеутичка метода.

VI. Очекивани резултати и научни допринос

Концепција израде дисертације садржана у образложењу теме тако је постављена да омогућава кандидату да размотри најбоље аргументе које је теорија модерне субјективности изнела у критици традиционалне слике света, као и најбоље аргументе традиционализма у критици модерне субјективности. Истовремено, тиме се у компаративном приступу омогућава и уочавање ограничења ових супротстављених практично-филозофских становишта. Очекивани резултати оваквог истраживање упућују на то да је решење овог епохалног спора могуће тражити у јединству узајамно супротстављених страна уз превазилажење њихових једностраних и редукованих циљева. Пошто у домаћим научноистраживачким радовима овај однос традиционализма и модерне субјективности, у контексту светскоисторијског значаја Француске револуције, није довољно расветљен, од ове дисертације може се очекивати не само да ће обогатити нашу научну јавност новим и релевантним чињеницама, него и да ће кључни филозофско-историјски спор модерне епохе представити у сасвим новом светлу. С обзиром на значај овог теоријског али и практичног спора за конституисање свести савремене епохе, с правом се може претпоставити да се научни допринос ове дисертације неће састојати само у томе што ће владајуће разумење савремене епохе и њених главних вредности разложно довести у питање, него и то да ће понудити оригиналну и аргументовану методолошку и теоријску парадигму за реинтерпретацију како њене генеалогije и садашњег стања, тако и њене будуће перспективе.

VII. Закључак

Образложење теме докторске дисертације **мр Александра Никитовића** под називом ***Традиционализам и модерна субјективност (Просветитељство и конзервативизам Едмунда Берка)*** на систематичан начин приказује предмет, садржај и циљ истраживања, а прецизно дефинисање хипотеза указује да је кандидат поседује јасан концепт истраживања. Теоријско утемељење и објашњење теоријског и практичног значаја теме веома је убедљиво. Структура рада у потпуности одговара дефинисаном предмету и садржају, као и постављеном циљу истраживања. Методолошки приступ је адекватан предмету, садржају и циљу истраживања, а обим и квалитет одабране библиографије показује да је кандидат веома добро упућен у предмет истраживања.

Узевши све наведено у обзир, Комисија једногласно предлаже Одељењу и Већу да се **мр Александру Никитивоћу** одобри израда докторске дисертације ***Традиционализам и модерна субјективност (Просветитељство и конзервативизам Едмунда Берка)***.

Београд, 11. маја 2009. године

КОМИСИЈА

др Јован Бабић, редовни професор Филозофског факултета (ментор)

др Миле Савић, редовни професор Учитељског факултета

др Драго Ђурић, доцент Филозофског факултета